

Николай Аретов

Институт за литература, Българска академия на науките

ORCID iD: 0000-0003-0488-5179

naretov@bas.bg

Как е направено „Времеубежище“ на Господинов

Nikolay Aretov

Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences

How Gospodinov's *Time Shelter* was made

Abstract

The text offers a departure from the dominant paradigm of critical interpretation of *Time Shelter*, related to the political and philosophical ideas in the novel and the author's strategy. Observations are directed at genre constructions and narrative structures that can be connected to G. Gospodinov's novel. Some of them, perceived as prestigious, are explicitly stated in the text of the work; others remain in the shadows.

Keywords: *Time Shelter*; Georgi Gospodinov; reception; composition; sources; analogies

Творчеството на Георги Господинов се радва на огромна рецепция, в която ясно се открояват полюсите на възторга и отхвърлянето. Те съществуват от години, многото преводи и особено наградите стимулираха интереса към „Времеубежище“. Мотивите за полюсните реакции, най-вече на негативните, са ясни. При немалко от позитивните, особено при журналистическите текстове, те също са ясни – авторите им очевидно имат желание някак да се наредят до нещо престижно и широко коментирано. И нерядко не само тръгват от наградите и преводите, но и остават при тях. В резултат, шумът около романа е толкова значителен, че затруднява осмислянето му.

Реакциите всъщност се съсредоточават върху два проблема –

политическите и философски идеи в романа и стратегията на автора за лансирането му, на първо място, пред международна аудитория. Към това в някаква степен могат да се добавят и наблюденията върху развитието на прозата на Г. Господинов, пътя му до „Времеубежище“. Много е казаното по тези проблеми, не всичко е адекватно, но не бих искал да се занимавам с това тук. По повод евентуалното насочване към чуждата публика и пренасянето на част от сюжета извън България, ми хрумна един въпрос. Каква би била рецепцията на Милен Русков, ако той бе написал и публикувал първо „Възвишение“ (2011) – роман, който предизвиква интерес не само у нас, а след него, от тази позиция – и разгърнатия се изцяло в чужда среда „Захвърлен в природата“ (2008). Впрочем, и „Чамкория“ (2017) въвежда определени политически, в по-малка степен – геополитически идеи.

Разгърнатите коментари върху съзнателно въведените политически елементи в романа ме изправиха пред един въпрос, който отдавна не ми дава мира. Струваше ми се, че представите за литературата като източник на политически, социални, антропологически, религиозни, философски и пр. идеи би трябвало да бъдат изживени. Но очевидно не са, щом могат да се срещнат „анализи“, носещи заглавия като „Универсализиращата функция на литературата като антидот срещу възраждането на тоталитарни идеологии. Или защо Светлана Бойм и Георги Господинов са по-актуални от всякога“. Авторът му е млад българист от Белгия, а публиката – предимно негови преподаватели от Великотърновския университет – искрено му се радваше на конференцията „Българската литература – класика и съвременност“ (Велико Търново, 17 – 18 ноември 2023) и дори не се запита кога всъщност е това „всякога“.

Заглавието на този кратък текст тук също е по-амбициозно от предлаганите наблюдения. Очевидно няма да мога да обясня „как е направен“ романа (вж. Ейхенбаум 1988), а тази отпратка вероятно може да изглежда ретро в очите на мнозина. Вместо това ще се опитам да избягам от разсъжденията около актуални политически проблеми (възхода на национализма и пр.), по един старомоден начин ще пробвам да не „заскобявам“ литературността на романа (вж. Хранова 2023). Искане ми се и да не влезам в „приятната игра на ерудицията“ (вж. Камбуров 2015), към която романа, а и другите творби на Г. Господинов примамват читателите и особено критиците, които изсипват куп сравнения и аналогии, от Борхес и У. Еко до „Видрица“ (С. Чолева), в повечето случаи основателно.

Още в „Естествен роман“ (1999) Г. Господинов изгради повествование, което ефектно нарече „фасетъчно“; по това време, ако не и по-рано в поезията си (още преди „Писма до Гаустин“, 2003) намери и своя интересен персонаж Гаустин и успешно ги използва във „Времеубежище“. От друга страна, струва ми се, че тук повествованието е по-малко „фасетъчно“ (по-малко „атомистичен роман от плуващи в пустотата фрагменти“ Господинов 1999: 285), отколкото във „Физика на тъгата“, новият роман има ясен сюжет, може би по-точно – няколко преплетени сюжетни линии. Поне в началото една от тях, тогава тя е основна, използва елементи, свързани с разследване, т. е. с жанра, който най-лесно се определя като криминален. Престъпление, по-скоро няма, но има загадка, която трябва да бъде разрешена. Това не може да стане по рационалния път, познат от класическите криминални повествования, по своя характер тя е ирационална и това отвежда до други жанрови конвенции. До края повествователят не предлага решаването на загадката (всъщност на множество загадки), това отправя към друг тип жанрове. Един от тях е свързан с пътешествията във времето, друг – с „алтернативната история“ – представянето на събития, които биха се случили, ако и историята се беше развила по друг начин. Интересен сходен похват е успоредното представяне на различни възможни развития в рамките на сюжета. Дотук съзнателно се въздържах от играта с престижни аналогии, извеждането на подобни близости може да породи различни тенденциозни интерпретации, но нека все пак спомена „4321“ на Пол Остър, роман който четох почти успоредно с „Времеубежище“.

Търсенето на близости на романа с други жанрови и по-обща конвенция може и дори трябва да бъде продължено. Разгръщането във фикционален текст на събраното в сборниците „Аз живях социализма“ (2006) и „Инвентарна книга на социализма“ (2006), както и характерното за Господинов вплитане на автобиографични елементи бяха забелязани от критиката и читателите. В заключението на тази дискусия, а и в текста на романа, Господинов с основание посочва, че „Времеубежище“ (...) е свързан с медицината, дисфункциите на мозъка и паметта в частност“. Другаде се опитах да свържа „Времеубежище“ с няколко филма, на първо място с „Плезънтвил“ (1998) на Гари Рос, а също и със „Сбогом, Ленин“ (2003, режисьор Волфганг Бекер), с „Полунощ в Париж“ (2011, режисьор Уди Алън) и др. (вж. Аретов 2022).

За мен, а струва ми се и за академичната критика, особено

интересен е кръгът от въпроси, свързани с това откъде романът черпи ресурси, как и в кои случаи ги заявява в текста и особено това как ги събира в едно цяло, което, нека повтора, е по-единно от предишните два романа на Господинов. При това „Времеубежище“ очевидно следва започнатото от „Естествен роман“ и „Физика на тъгата“, като свързва по-здраво характерните за този писател „плуващи в пустотата фрагменти“. Дватама познати под някаква форма от по-рано автобиографични персонажи, неприкрито алтер егo на автора – Г. Г. и Гаустин – са вплетени в единен сюжет, който дава възможност на автора да ги разходи из Европа (нещо подобно прави Б. Райнов, не само в шпионските си романи, но и в парижките си разкази, но тази аналогия сякаш не е много уместна, за разлика от аналозиите с Борхес, У. Еко или Радичков). Придвижването на повествователя Г. Г., по правило в търсене на Гаустин, всъщност стъпва на една сюжетна структура, характерна и за приключенския роман, или, ако това не звучи достатъчно престижно, – с рицарския роман, с хронотопа на пътя. Освен че събира сюжета, тя дава възможност на повествователя да попадне в различни ситуации, които са изградени от или около различни жанрови конструкции и елементи, не само литературни. В някои случаи тези конструкции и елементи, възприемани като престижни, са заявени открито, други са премълчани, а трети вероятно и не са съзнателно използвани. У. Еко е сред аналозиите, които критиката с основание посочва, но, струва ми се, не споменава „Пражкото гробище“, повествователната структура на този роман (който също черпи ресурси от по-ранни жанрове и текстове) може да се свърже с една от сюжетните линии във „Времеубежище“.

Бегло маркираните тук жанрови конструкции и повествователни структури, които могат да се свържат с романа „Времеубежище“, ми изглеждат приемлива основа за навлизане в традиционния и позабравен литературоведски въпрос „как е направен...“ Този въпрос, по-точно взел от въпроси, разбира се, не отменя натрупаните от критиката разсъждения за паметта, историята, национализма и пр. В някаква степен той ги допълва, а и има нескромната и очевидно нереализирана амбиция да припомни част от традиционните, често снизходително negliжирани проблеми, които стоят пред академичната критика.

Литература

- Аз живях социализма. 171 лични истории. Съст. Г. Господинов. Един проект на Д. Иванова, Г. Господинов, К. Манолов, Р. Петров. Пловдив: Жанет – 45, 2006. Аретов, Николай. Два погледа към миналото: *Pleasantville* и „Времеубежище“ – *Годишник на АКSLит*, Т. 10, 2022. [Az zhivyah sotsializma. 171 lichni istorii. Sast. G. Gospodinov. Edin proekt na D. Ivanova, G. Gospodinov, K. Manolov, R. Petrov. Plovdiv: Zhanet – 45, 2006. Aretov, Nikolay. Dva pogleda kam minaloto: Pleasantville i „Vremeubezhishte“ – Godishnik na AKSLit, T. 10, 2022.]
- Господинов, Георги. Времеубежище. Пловдив: Жанет – 45, 2020. [Gospodinov, Georgi. Estestven roman. Sofiya: Korporatsiya Razvitiye, 1999.]
- Господинов, Георги. Естествен роман. София: Корпорация Развитие, 1999. [Gospodinov, Georgi. Estestven roman. Sofiya: Korporatsiya Razvitiye, 1999.]
- Господинов, Георги. Физика на тъгата. Пловдив: Жанет – 45, 2011. [Gospodinov, Georgi. Fizika na tagata. Plovdiv: Zhanet – 45, 2011.]
- Ейхенбаум, Борис. Как е направен „Шинел“ на Гогол. Прев. Н. Аретов. - *Факел*, 1988, № 6. [Eikhenbaum, Boris. Kak e napravven „Shinel“ na Gogol. Prev. N. Aretov. - Fakel, 1988, № 6.]
- Инвентарна книга на социализма. Съст. Г. Господинов и Я. Генова. София: Прозорец, 2006. [Inventarna kniga na sotsializma. Sast. G. Gospodinov i Ya. Genova. Sofiya: Prozorets, 2006.]
- Камбуров, Димитър. Тъгите ни в неволи: Физика на тъгата от Георги Господинов. – *Култура*, бр. 45 (3102), 25 декември 2015. [Kamburov, Dimitar. Tagite ni v nevoli: Fizika na tagata ot Georgi Gospodinov. – Kultura, br. 45 (3102), 25 dekemvri 2015.]
- Хранова, Албена. Петминутни тезиси за „Времеубежище“, 2023.] <https://culture-center-su.org/wp-content/uploads/2023/12/Албена-Хранова-за-Времеубежище.pdf> [Hranova, Albena. Petminutni tezisi za „Vremeubezhishte“, 2023. <https://culture-center-su.org/wp-content/uploads/2023/12/Albena-Hranova-za-Vremeubezhishte.pdf>]